

Поетика простору в художньому репортажі М. Мацеровського «*Samí swoi i obsy*»

У статті проаналізовано категорію простору в художньому репортажі М. Мацеровського «*Samí swoi i obsy*», який переповідає приватні історії про українсько-польське пограниччя часів II Світової війни. Наукова новизна полягає в обґрунтуванні простору як індивідуальної та колективної пам'яті на матеріалі саме репортажного тексту. Теоретична основа дослідження – праці дослідників XX–XXI століття, присвячені аналізу феноменів простору та пам'яті (насамперед, Г. Башляра «Поетика простору» та П. Нора «Теперішнє, нація, пам'ять»).

Зосереджено увагу на формальних аспектах реалізації поетики простору, зокрема на паратекстуальних елементах книги (заголовки та карти). Виявлено, що паратекст слугує лише допоміжним елементом у формуванні художнього простору в історіях, оскільки, окрім вказівки на конкретні локуси, в репортажах важливими є й соціокультурні чинники, які наповнюють простір та формують ідентичність людини (культура, мова, оточення).

У центрі дослідження – аналіз історій героїв репортажа в їхніх стосунках із простором пограниччя. З'ясовано, що вихід зображених у творі осіб із зони комфорту є темою, на якій автор акцентує часто. В одних випадках цей процес відбувався досить швидко, інші були травматичним досвідом, який суттєво вплинув на подальше життя героїв.

Розглянуто оточення та мовлення героїв у контексті процесу самоототожнення. Встановлено, що персонажі сприймали нове оточення як чуже, чужинське, а незнайому мову як мову ворога. У зв'язку із цим з'явилась чітка бінарна опозиція у сприйнятті один одного – свій / чужий.

Окремо проаналізовано локус потяга, який слугував тимчасовим прихистком для людей, однак був простором специфічних випробувань на психологічному рівні.

Ключові слова: репортаж, пограниччя, простір, локус, оточення, опозиція *свій / чужий*, пам'ять, мова

Вступ

Час та простір – універсальні та взаємопов'язані категорії, які здавна хвилювали людство, і відтворювались у багатьох філософських концепціях ще із античності. Для сучасних дослідників

це не абстрактні поняття, а важливі чинники у формуванні особистості, а отже, посідають чільне місце у різних видах мистецтва, у тому числі й у літературі.

Французький історик П. Нора висунув та довів тезу існування «місць пам'яті», маючи на увазі, що в кожного існує місце чи символічний об'єкт, який слугує спогадом (Нора, 2014). Як зазначає Л. Лавринович, «пам'ять – одна з найважливіших домінант буття людини, без неї неможлива культурна ідентичність, розуміння та відчуття себе особистістю» (Лавринович, 2017: 11). Простір спогаду може стати ключем у процесі самоідентифікації, оскільки осмислення минулого безпосередньо впливає на сприйняття теперішнього. Зважаючи на це, аналіз непізнаних сторінок художніх репортажів про жителів пограниччя, які фактично жили у просторі як колективної, так й індивідуальної пам'яті, є актуальним.

Об'єктом дослідження є художній репортаж М. Мацеровського «*Samí swoi i obcy. Reportaże z kresów na kresy*», написаний за спогадами мешканців східних кресів часів II Світової війни і власне описує їхні «місця пам'яті». Мета розвідки – аналіз історій героїв репортажа в їхніх стосунках із простором пограниччя в контексті індивідуальної та колективної пам'яті.

Теоретичний базис

Категорія простору знайшла своє відображення у дослідженнях феноменологів (наприклад, Г. Башляр досліджував взаємодію фізичного простору та свідомості (Bachelard, 1994)), екзистенціалістів (М. Гайдеггер розглядав простір як першофеномен, без якого людина не може існувати (Heidegger, 2008)), міфокритиків (М. Еліаде аналізує простір через призму сакрального та профанного (Eliade, 1987)). У другій половині ХХ століття з'явилися праці, які фактично стали підґрунтям сучасних студій: М. Фуко розробив концепцію гетеротопії і визначив це як «місце поза всіма місцями» (Foucault, 1986), А. Лефевр висунув тезу, що простір – це плід культури (Lefebvre, 1992), а К. Вайт витлумачив поняття геопоетика, як творчу взаємодію людини та географічного простору (White, 1992).

Художній простір неодноразово ставав об'єктом наукового зацікавлення багатьох українських літературознавців у монографіях і статтях (С. Андрусів, Ю. Барабаш, О. Боронь, Н. Копистянська, С. Кочерга, Л. Лавринович, Н. Мочернюк).

Виклад основного матеріалу

Книга складається з двох розділів: «Reportaże z kresów na kresy» та «Wspomnienia. prawdziwe historie wypędzonych», де кожна оповідка – це окрема історія про польську, українську чи німецьку родину, які проживали на прикордонних територіях.

Автор чітко визначає хронотоп через паратекстуальні елементи. Він використовує підзаголовки та внутрішні підзаголовки (наприклад, «Uściąg nad Bugiem na Wołyniu», «Zachodnia Ukraina, lato–jesień 1945 roku», «Stacja Dżuryn, październik 1945 roku», «Bolesławiec. Wrzesień 1945 roku», «Lwów, maj 1944 roku»), карти із зображенням основних місць, де відбуваються події, а також демаркаційна лінія, яка порівнює розташування кордону в час, про який ідеться в репортажі, та в наші дні. Мінімілізація часу та простору свідчить про важливість цих елементів у текстах. Однак письменник не обмежується лише просторовими маркерами: заголовки вирізняються метафоричністю, що або міфологізує текст (наприклад, «Siedem cudów Marysi», «Utopią nas w morzu», «Dzień, w którym wyszły szczury», «Sierotka wydana na własność»), або зосереджує увагу на середовищі, де знаходяться персонажі («Ziemianka», «Rzeźnik na Dzikim Zachodzie», «Gdzie tu jest politechnika?»), або звертається до оточення головних героїв, що є складовою простору («Niezrozumiały kulturalny naród», «Ruscy», «Lwowska elita karmi wszy», «Nowi sąsiedzi»).

Однак паратекстуальні елементи лише розставляють акценти на значенні простору, основна ж наша увага прикута до тексту. Тут слід виокремити, що, окрім локусів, у цих репортажах важливими є й соціокультурні чинники, які наповнюють простір та формують ідентичність людини, а саме – культура, мова та оточення.

Вихід за межу звичного топосу. Г. Башляр зазначає: «Для нас будинок – це наш куточок у світі¹» (Bachelard, 1994: 4), тобто це притулок, де людина відчуває себе у захисті. Усі герої репортажів книги «Samí swoi i obsy» втрачають цей привілей та намагаються знайти новий прихисток, який гарантуватиме їм безпеку. Переважно персонажі обирають ті місця, де проживають їхні родини. До прикладу, герої репортажу «Siedem cudów Marysi» Вачковські збиралися до Польщі: «*Dlatego zdecydowali się przedostać do*

¹ Переклад з англійської тут і далі наш. – I. Ш.

Generalnej Guberni – chcę dotrzeć do Koźmic pod Wieliczką, gdzie mieszka ich rodzina» (Maciorowski, 2015: 15). А під час цієї подорожі почувалися спокійніше лише там, де є польська самооборона. В історії «*Cel podróży nieznany»* люди чітко усвідомлювали небезпеку і, попри бажання залишитись, теж погоджувались виїжджати: «*Ludzie żalowali ojcowizn, ale jeszcze bardziej bali się o życie»* (Maciorowski, 2015: 29).

Репортаж «*Sierotka wydana na własność»* описує історію Ізабелі Зарецької (як згодом дізнаємося, її справжнє ім'я – Дануся Ясінська). У ранньому дитинстві служба опіки забрала її від матері, змінила ім'я та місце народження за документами, а потім її в дочерила подружня пара, яка не могла мати дітей. Ретроспективна композиція цієї оповідки увиразнює простір індивідуальної пам'яті, адже читач реконструює цю історію із головною героїнею та співпереживає їй. Разом із цим формується стійка просторова опозиція *свій / чужий*. Наприклад, рідний брат Данусі Бронек розмежовує ці поняття у своїй свідомості, ще будучи дитиною. Коли він відчув небезпеку втрати рідного дому через появу служби опіки, він вирішив сховатись: «*Za żadne skarby nie pójdzie do domu dziecka. Nie da się nigdzie zamknąć»* (Maciorowski, 2015: 133). Для нього дитячий будинок – майже в'язниця. Хлопцю вдалося не потрапити їм на очі, але його маленькій сестричці не пощастило, вона опиняється у чужому просторі, з чужим ім'ям та незнайомим оточенням. Все це впливає на поведінку Данусі, вона намагається дистанціюватись від усіх: «*dziewczynka stroni od ludzi, jest nieufna i nieśmiała. Zamiast bawić się z dziećmi, woli przebywać samotnie w niewielkiej przybudówce, w której mieszkają siostry»* (Maciorowski, 2015: 135).

У книзі присутні репортажі й про тих, хто, маючи вибір, до останнього відмовлявся покидати рідне місце. Зокрема, родина Чупкевичів із історії «*Rzeźnik na Dzikim Zachodzie»* не бажала покидати межі свого звичного топосу, оскільки мала комфортне життя, свій магазин, де справи йшли дуже успішно: «*Szły jak woda, bo stał przy rafineriach, gdzie był duży ruch»* (Maciorowski, 2015: 29). Коли сім'ї все ж довелось виїхати, автор загострив увагу на тому, як це травматично: «*Ich świat runął, dopiero gdy znów przyszli Ruscy»* (Maciorowski, 2015: 29).

«*Utopią nas w morzu»* – це історія Оленичів, української родини, головно наймолодшої доньки Єви, яка теж відмовилася їхати з

рідного села Тенятиська, адже там залишалась її сестра Агафія. Вона наполягала на тому, що ліс поблизу стане безпечнішим місцем, адже в ньому розташувалась українська самооборона: «– *Nie jedzcie – zaklina matę. – Zostańcie. Wywiozą was na Kołymę – placze. – Uciekniemy do lasu. Tam przeczekamy*» (Maciorowski, 2015: 101). Тут небажання виїжджати зумовлено ще й тим, що, хоч село і знаходиться в межах Польщі, всі тутешні мешканці вважали його українським. Схожий зміст і в оповідці «*Dzień, w którym wyszły szczyry*» про німецьку родину Сімко з міста Глівіце. М. Мацеровський акцентує, що тут війна була для людей чимось абстрактним, бо вони не бачили її на власні очі: бомби не падали, не стріляли, життя продовжувалось у звичному річищі. Однак цю родину війна таки зачепила – «*w ten sposób, że dwóch najstarszych synów Elfriede i Phillipa – Reinhardta i Hansa – wcielono do wojska, a córkę Christę do Arbeitsdienst – służby pomocniczej*» (Maciorowski, 2015: 117). А коли у місті вперше завилі сирени, розпочалась масова паніка, люди одразу зібрались виїжджати вглиб Німеччини.

Бабця Розалія не хотіла залишати свій дім: «*Tu jest mój dom, zostanę i go popilnuję. Ale wy uciekajcie, a jak sytuacja się ustabilizuje, wróćcie – zachęca córkę i zięcia*» (Maciorowski, 2015: 118). Вона чітко розмежовує *своє/чуже* і відмовляється перетинати межу свого простору. Жінку не зупиняло навіть те, що росіяни зробили їхній дім фактично непридатним для проживання: родину вигнали з будинку, натомість там жили росіяни, які залишили по собі купи сміття, зруйновані меблі, вибите скло, фекалії на підлозі. Вона лише сказала: «*Nie, to nasz dom. Trzeba go doprowadzić do porządku i w nim mieszkać*» (Maciorowski, 2015: 122). Коли вирішено, що місто буде офіційно приєднане до Польщі, Ельфріде Сімко обурювалась: «*Jak to, przecież to od wieków niemiecka ziemia*» (Maciorowski, 2015: 122).

Новозеландський дослідник М. Браун зауважує, що модель виходу із зони комфорту супроводжується високим відчуттям ризику, що викликає сильні емоції та фізичні відповіді на нові завдання (Brown, 2008). Оскільки книга фактично переповідає історію репатріантів, ми спостерігаємо за динамічним розвитком подій, де фокус уваги змінюється в міру того, як змінюється простір навколо героїв. Персонажі репортажів неодноразово потрапляють у простір безпосередньої небезпеки тут і зараз. Марися Вачковська («*Siedem cudów Marysi*») кілька разів опинялась у таких ситуаціях, часто це

супроводжувалось звуженням простору. Наприклад, одного разу під час атаки німців родина хотіла заховатись у землянці, однак там вже не було місця: «*Kobiety i dzieci, głównie żydowskie, siedziały tam w kucki*» (Maciorowski, 2015: 16). Впустили лише Марисю, проте це місце стало осередком загрози, оскільки німецькі солдати побачили, що там були переважно єврейські жінки, і розстріляли всіх. Те, що Марися вижила, насправду було дивом: «*Marysia lezala między trupami nawet niedrasnieta*» (Maciorowski, 2015: 16). Варто згадати й епізод, де дівчинку заховали у возі під килимом та сіном, аби перевезти через кордон: «*Marysi jest niewygodnie, ciasno, ale bez trudu oddycha*» (Maciorowski, 2015: 18), – там вона теж перебувала в ізольованому просторі, де була перманентна небезпека.

Однак зрештою родина потрапила до Польщі, в абсолютно нове середовище, яке подарувало Марисі новий та приємний досвід – вперше спробувала персики, дивувалась мирному співіснуванню німкені та полячки, із захопленням відвідала театр, побачила трамвай. Примітно, що вона розділила у своїй свідомості відчуття в різних місцях: «*Jeszcze niedawno była w zupełnie innym świecie, a teraz przeżywa tak wspaniałe chwile – najpierw brzoskwinie w ogrodzie*» (Maciorowski, 2015:20), тож тут можемо виокремити бінарні опозиції часу та простору *тоді / зараз, тут / там*, які транслюються через лексеми *ще недавно / зараз, інший світ / прекрасна мить*.

Схожі порівняння знаходимо також у репортажі «*Gdzie tu jest politechnika?*», де студент Вацлав Шибальський приїхав до Польщі та хотів влаштуватися до Гданської політехніки: «*Główny gmach politechniki jest imponujący. Choć elegancją nie dorównuje gmachowi Politechniki Lwowskiej, to wielkością na pewno*» (Maciorowski, 2015: 79). Або ж в оповідці «*Rzeźnik na Dzikim Zachodzie*», однак у цьому фрагменті герой прагнув навпаки позбутися протиставлення *чужий / свій*, тому намагався трансформувати Болеславець у Дрогобич, і певною мірою йому вдалось: «*Znów jest jak w Drohobyczu*» (Maciorowski, 2015: 45).

Як бачимо, досвід виходу за межі звичного топосу в поданих оповідках відрізняється. В одних випадках герої відмовлялися покидати свій дім, у інших ситуація спонукала до пошуку нового притулку. Однак спостерігаємо й спільну рису – відчуття персонажами перманентної небезпеки.

Оточення. У час війни люди часом змушені ділити своє мешкання із іншими, а отже, потрібно вживатися із сусідами. У деяких випадках, це давалось нескладно, попри велику кількість людей в одному будинку, щоправда лише тоді, коли йшлося про родичів. В. Будний зазначає: «Протиставлення звуженого, поверхового портрета чужинця ідеалізованому автообразу властиве всім націям у процесі самоусвідомлення, переживання драматичних історичних колізій чи консолідації для вирішення політичних проблем» (Будний, 2007: 58). Тому закономірно, що коли сусідами ставали незнайомі люди, особливо з іншої країни чи нації, з'являлося чітке усвідомлення того, що вони *чужі*: «*W Hucie nagle pojawiły się wtedy rodziny lemkowski przesiedlone spod Gorlic. Po prostu wprowadziły się do chat Polaków i przez kilka miesięcy żyły z nimi pod jednym dachem*» (Maciorowski, 2015: 28).

Окрім сприйняття прибулих як чужинців, спостерігаємо й протиставлення двох світів за рахунок зміни оточення. Наприклад, після приїзду поляків у Глівіце тутешні жителі зрозуміли, що їхній світ раптово очужується, вони вже не впізнавали рідні вулиці: «*dzisiejsza Olchowa z Erlengrund nie miała już wiele wspólnego*» (Maciorowski, 2015: 124). Скрізь з'являються щури, люди живуть в будинку з сільською худобою, вони неорганізовані та не привчені до порядку. Звісно, інтеграція сільського жителя в місто не могла бути легкою та швидкою. Однак не менш вражені були й міщани. Такий досвід змусив їх переживати нові відчуття: «*z każdym dniem w rodzinnym mieście czują się coraz bardziej obco*» (Maciorowski, 2015: 124). До того ж, помер німецький ксьондз, тепер там поляк, і всіх бентежить одне питання: як тепер сповідатися? Небажання приймати поляків у свій простір репрезентовано й через стосунки батьків та дітей. Польський панич просив руку дочки Ельфреде Ренати, однак матір була проти, адже «*Siemkowie woleliby, żeby ich dzieci poślubiły wyłącznie Niemców*» (Maciorowski, 2015: 125). Сама ж Рената не бачила в цьому нічого поганого, адже ходила в польську школу та вивчила польську мову. Це покоління вже могло мирно співіснувати з новими сусідами, тому відмова батьків стала для неї потрясінням, хоч певною мірою дівчина розуміла маму: «*Wie, że dla niej to człowiek z innego świata. Nie z jej świata*» (Maciorowski, 2015: 125). Цікавою з цього погляду є біографічна довідка після репортажу. Там ми дізнаємося, що батьки

Ренати так і не змогли пристосуватися до нових умов життя і виїхали в Німеччину, однак вона таки облаштувала своє життя в Польщі, а бабця Розалія, як і хотіла, до самої смерті жила у своєму домі у Глівіце.

До тієї ж самої категорії *чужих* можемо віднести й солдат різних армій. М. Мацеровський не виділяє когось «хорошого», а описує свавілля, яке чинила кожна армія (наприклад, епізод побиття Єви Оленич польськими солдатами, страх, який відчували поляки через українських повстанців, чи розстріл єврейських жінок німцями). Однак якщо про українців, поляків чи німців присутні лише поодинокі короткі історії або ж навіть неопосередковані згадки одним-двома реченнями, то про поведінку червоноармійців (варто зазначити, що тут вони марковані винятково як росіяни) письменник згадує ледве не у кожному репортажі. Частина однієї оповідки навіть має підзаголовок «Ruscy», оскільки повністю присвячена опису російського солдата і слугує більше для узагальнення образу: згвалтування жінок, ставлення до полонених, як до рабів, вбивство мирних людей у стані алкогольного сп'яніння, нищення будь-якого майна тощо. М. Мацеровський чітко окреслює їхню поведінку одним реченням: «*Ruscy robią, co chcą, i czują się bezkarni*» (Maciorowski, 2015: 43). Показово, що вони намагалися наповнити простір своєю символікою та героями. Виразним є епізод, де до Болеславця приїжджають представники вищих чинів, і їх ведуть у місцевий музей: «*Lejtnant i triapocznik na zmianę oprowadzają ich po muzeum i opowiadają o bohaterze, który przegnał spod Moskwy Napoleona*» (Maciorowski, 2015: 46).

Варто зауважити, що для поляків чужа символіка була надзвичайно дражливою темою. Зокрема, літом 1946 р. у Болеславці місцеві хотіли зняти пруського орла, який височів над ратушею. Коли їм врешті вдалося, то вони відчули полегшення: «*Wszystcy są podekscytowani. Słychac dyskusje: – Nareszcie. Niech w miejsce tej wrony przymocują piastowskiego orła – słychac z tłumu*» (Maciorowski, 2015: 46). Цей епізод, на нашу думку, є яскравим прикладом впливу оточення на усвідомлення ідентичності, оскільки, позбувшись чужого, мешканці «*poczuli się w Bolesławcu bardziej u siebie*» (Maciorowski, 2015: 48).

Оточення формує простір, який впливає на процес самототожності. Це відбувалося й із Вацлавом Шибальським («*Gdzie*

tu jest politechnika?»). Його родина – представники інтелігенції, походять зі шляхетського роду, слідують традиціям, велику увагу приділяють навчанню: «*W ich domu przy ulicy sw. Marka mówi się wieloma językami, do stołu podaje służba, a dzieci wychowują niemieckie, albo francuskie bony*» (Масіоровські, 2015: 77). Відповідно, їхнє оточення – переважно львівська інтелектуальна еліта, тому не дивно, що Вацлав виріс прив'язаним до Львова та політехніки, де навчався. Навіть коли він планував втечу зі Львова і збирав найважливіші речі, серед них були навчальні книги.

Оточення впливало й на розвиток Єви Оленич («*Utopią nas w torzu*»). Тут можемо говорити про поняття гетеротопії, оскільки у селі Тенятиська формується «місце у місці» – попри польську геолокацію, 95% мешканців – це українці, які створили свою Просвіту, дбають про збереження традицій, відвідують греко-католицьку церкву, розмовляють українською мовою, і навіть у школах вчать українську мову як другу обов'язкову. Закономірно, що Єва в таких умовах ідентифікувала себе українкою.

Отож, можемо стверджувати, що оточення було важливим фактором у створенні безпечного простору, тому герої текстів сприймали всіх незнайомців чужинцями (переважно йдеться про новоприбулих мешканців міста чи села та про військових, які несли пряму загрозу). У зв'язку із цим з'явилась чітка опозиція у сприйнятті один одного – *свій / чужий*.

Ізольований простір. Як зауважує Ю. Барабаш: «цілеспрямоване, акцентовано загострене звуження рамців зображуваного континууму відбиває прагнення митця максимально концентрувати засоби моделювання дійсності, аж до трансформації реальних форм і зв'язків» (Барабаш, 2019: 55). З огляду на це, варто звернути увагу на особливу роль потягу в багатьох оповідках. Це ізольований простір, який був тимчасовим прихистком для багатьох людей, оскільки подекуди доводилось їхати не один місяць та змушував вживатися різні прошарки населення, які до цього звикли певним чином дистанціюватись один від одного. Зокрема, спостерігаємо переосмислення деякими персонажами життя як цінності, що змусило їх відстоювати власні кордони, незважаючи на різницю статусу, сили та впливу. Наприклад, Альбіна Туркевич без будь-якого страху захищала своє право бути у вагоні перед багатшою, вищою та на вигляд сильнішою жінкою: «*Albina łapie za*

ubranie przeciwniczkę i wpuśca z wagonu» (Maciorowski, 2015: 30). Жінка розуміла – якщо її родині не вдасться вибороти це місце, вони загинуть.

Замкненість та рухливість змушували людей жити в екстремальних умовах: задовольняти фізіологічні потреби можливо лише через відкриті двері, помитись тільки під час зупинки, якщо пощастить, то в річці, якщо ні, то в калюжі, а гарячий обід вже розцінювався як свято. Інтенсивність подолання простору зумовлює динамічність – це постійна зміна картинок, поява нових небезпек (пограбування, голод, воші), сварки та психологічний стан персонажів, який, як зазначає Ю. Запорожченко, зумовлений «зміною емоційного стану мандрівника, який починає по-новому сприймати й відчувати навколишній світ» (Запорожченко, 2009: 12). Варто також зазначити, що потяг в усіх текстах – це пряма асоціація із дорогою у невідомість, до чого письменник неодноразово апелює: «*Czekają na transport do Polski. Ale dokładnie dokąd, nikt nie wie*», «*Gdzie nas wiozą? – stłoczeni w wagonie ludzie takim pytaniem żyją już prawie od dwóch tygodni*» (Maciorowski, 2015: 103).

Замкненість простору уможливила концентрацію психологічного стану персонажів, а потяг став для людей водночас і прихистком, і місцем нових випробувань.

Мова як просторовий маркер. Як зазначає психолог В. Кириченко, «особливості суспільного ставлення до об'єктів соціального сприйняття закріплені на рівні мови» (Кириченко, 2015: 72), а зважаючи на те, що мова формує ідентичність, сприйняття соціумом мови чужинця відіграє важливу роль у створенні світу для кожного індивіда. У більшості оповідках автор звертає увагу на мову, якою розмовляють герої та їхнє оточення. Наприклад, в оповідці «*Siedem cudów Marysi*» присутні репліки як німецькою мовою («*Schnell! Schnell!*»), так і неопосередкована згадка про співіснування польської та німецької: «*Zaraz ma nadjechac – słychac w tłumie polski jezyk, ale rozmowy toczą się też po niemiecku*» (Maciorowski, 2015: 84). Українська мова також побутує, наприклад, у репортажі «*Utopią nas w morzu*», йдеться про українське село на території Польщі, де всі говорять українською – у побуті, у школі, у церкві. Або ж у «*Gdzie tu jest politechnika?*» згадується про «*lwowskie „bałakanie”*» (Maciorowski, 2015: 84) в університеті у Гданську.

Неодноразово спостерігаємо, як герої переходять на російську мову в розмові із солдатами Червоної армії: «*Tawariszcz, my repatrianci, od dawna w darodze, głodni*» (Maciorowski, 2015: 32).

У текстах також багато німецьких топонімів, що створює ефект очуження простору (наприклад, «Sadebeckstrasse», «Gleiwitz», «Erlengrund»). Однак поляки, які жили в цих містах та селах, часто ігнорували ці назви: «*Wohnwitz, ale wszyscy mówią na nią Wojnowice*» (Maciorowski, 2015: 35).

Як бачимо, герої по-різному сприймали мову чужинця. У деяких історіях вона безумовно реперезентована як мова ворога, однак ряд текстів не маркує жодну мову таким чином, лише констатує факт співіснування німецької, польської, української та російської в одному середовищі.

Наукова новизна

Попри досить посилену увагу до проблеми простору, існує певний ареал, який залишається малодослідженим, а саме – пограниччя, яке саме по собі є специфічним простором, оскільки уможлиблює взаємопроникнення двох націй та культур. З огляду на нетипову природу самоідентифікації людини на пограниччі, вважаємо за доцільне дослідити поетику простору в художньо-документальних текстах, об'єктом зображення яких є прикордонні території та люди, які на них перебувають. Посилює наукову новизну розвідки обґрунтування простору як індивідуальної та колективної пам'яті на матеріалі репортажного тексту.

Висновки

Отже, збірник репортажів М. Мацеровського «*Samí swoi i obsu*» описує простір людини із пограничної території під час II Світової війни. Оскільки тексти написані за спогадами реальних людей, автор показує «місця пам'яті» героїв, які зображують простір індивідуальної пам'яті, а спільний досвід багатьох історій дає підстави говорити й про колективну пам'ять. Репрезентовано це через локуси (конкретні місця, дім, тимчасовий притулок), оточення (родина, сусіди, солдати) та мову (побутування польської, української, німецької чи російської мов та підкреслена преференція конкретної мови на різних територіях). Особливого статусу набуває потяг як специфічний простір, який відіграє роль прихистку і водночас провідника у новий світ, характеризується ізольованістю, рухливістю та темпоральністю. Перспективним вважаємо подальше

дослідження художніх репортажів інших авторів через призму поетики простору.

Література

- Андрусів, С. (2010). Себе побачити як в люстрі. Дещо про антропологічну природу транскордонних переміщень. *Między Wschodem a Zachodem. Z dziejów kultury pogranicza polsko-wschodniostowiańskiego*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 155–167.
- Барабаш, Ю. (2019). Поетика, структура й сенси замкненого простору («Повість про санаторійну зону» Миколи Хвильового). *Слово і час*, 9, 52–68.
- Будний, В. (2007) Розгадка чарів Цірцеї: національні образи та стереотипи в освітленні літературної етноімагології. *Слово і Час*, 3, 52–63.
- Запорожченко, Ю. (2009). Концепт подорожі в сучасному постмодерністському тексті (Ю. Андрухович, А. Стасюк). *Слово і Час*, 7, 11–18.
- Кириченко, В. (2015). Психологія образу ворога у масовій свідомості. «Філософія, релігія та культура в глобалізованому світі»: Всеукраїнська науково-теоретична конференція з міжнародною участю, 23 листопада 2015 року: [матеріали доповідей та виступів]. Житомир: Видавець О. О. Євинок, 69–74.
- Копистянська, Н. (1997). Аспекти функціонування простору, просторової деталі в художньому творі. *Молода нація: Альманах*, 5, 172–178.
- Лавринович, Л. (2017). Поетична історія села Самійличі у збірці Г. Яструбецької «Поліський пілігрим»: простір індивідуальної пам'яті як художній текст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія»*, 65, 52–56.
- Нора, П. (2014). *Теперішнє, Нація, Пам'ять*. Київ: Кліо.
- Bachelard, G. (1994). *The poetic of space*. Boston: Beacon Press.
- Brown, M. (2008). Comfort zone: Model or metaphor? *Australian Journal of Outdoor Education*, 12(1), 3–12.
- Eliade, M. (1987). *The Sacred and The Profane: The Nature of Religion*. San Diego: Harcourt.
- Foucault, M. (1986). *Of Other Spaces*. URL: www.jstor.org/stable/464648
- Heidegger, M. (2008). *Being and Time*. New York: Harper Perennial Modern Classics.
- Lefebvre, H. (1992). *The Production of Space*. New Jersey: Wiley-Blackwell.
- Maciorowski, M. (2015). *Sami swoi i obcy. Z kresów na kresy*. Warszawa: Agora.
- White, K. (1992). Elements of Geopoetics. *Edinburg Review*, 88, 163–178. URL: <https://www.alastairmcintosh.com/general/resources/2008-Kenneth-White-Geopoetics.pdf>

References

Andrusiv, S. (2010). Sebe pobachyty yak v liustri. Deshcho pro antropolohichnu pryrodu transkordonnykh peremishchen [To see yourself as in a mirror. Something

- about the anthropological nature of cross-border movements]. *Między Wschodem a Zachodem. Z dziejów kultury pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 155–167.
- Barabash, Yu. (2019). Poetyka, struktura y sensy zamknenoho prostoru ("Povist pro sanatoriinu zonu" Mykoly Khvylovoho) [Poetics, structure and meanings of closed space ("The Tale of the Sanatorium Zone" by Mykola Khvylovy)]. *Slovo i chas*, 9, 52–68.
- Budnyi, V. (2007). Rozghadka chariv Tsirtsei: natsionalni obrazy ta stereotypy v osvittenni literaturnoi etnoimaholohii [Unraveling the charms of Circe: national images and stereotypes in the light of literary ethnoimagology]. *Slovo i Chas*, 3, 52–63.
- Zaporozhchenko, Yu. (2009). Kontsept podorozhi v suchasnomu postmodernistskomu teksti (Iu. Andrukhovych, A. Stasiuk) [The concept of travel in a modern postmodern text (Y. Andruhovich, A. Stasyuk)]. *Slovo i Chas*, 7, 11–18.
- Kyrychenko, V. (2015). Psykholohiia obrazu voroha u masovii svidomosti [Psychology of the image of the enemy in mass consciousness]. «*Filosofiiia, relihiia ta kultura v hlobalizovanomu sviti*»: *Vseukrainska naukovo-teoretychna konferentsiia z mizhnarodnoiu uchastiu, 23 lystopada 2015 roku: [materialy dopovidei ta vystupiv]*. Zhytomyr: Vydavets O. O. Yevynok, 69–74.
- Kopystianska, N. (1997). Aspekty funktsionuvannia prostoru, prostorovoi detali v khudozhnomu tvori [Aspects of the functioning of space, spatial detail in a work of art]. *Moloda natsiia: Almanakh*, 5, 172–178.
- Lavrynovych, L. (2017). Poetychna istoriia sela Samiilychi u zbirtsi H. Yastrubetskoï «Poliskyi pilihrym»: prostir indyvidualnoi pam'iaty yak khudozhnii tekst [The poetic history of the village of Samiilychi in the collection of G. Yastrubetska "Polisky Pilgrim": the space of individual memory as an artistic text]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: Seriia «Filolohiia»*, 65, 52–56.
- Nora, P. (2014). *Teperishnie, Natsiia, Pam'iat* [Present, Nation, Memory]. Kyiv: Klio.
- Bachelard, G. (1994). *The poetic of space*. Boston: Beacon Press.
- Brown, M. (2008). Comfort zone: Model or metaphor? *Australian Journal of Outdoor Education*, 12(1), 3–12.
- Eliade, M. (1987). *The Sacred and The Profane: The Nature of Religion*. San Diego: Harcourt.
- Foucault, M. (1986). *Of Other Spaces*. URL: www.jstor.org/stable/464648
- Heidegger, M. (2008). *Being and Time*. New York: Harper Perennial Modern Classics.
- Lefebvre, H. (1992). *The Production of Space*. New Jersey: Wiley-Blackwell.
- Maciorowski, M. (2015). *Sami swoi i obcy. Z kresów na kresy*. Warszawa: Agora.
- White, K. (1992). Elements of Geopoetics. *Edinburg Review*, 88, 163–178. URL: <https://www.alastairmcintosh.com/general/resources/2008-Kenneth-White-Geopoetics.pdf>

Inna Shumska. The Poetic of Space in the Fictionary Reportage «Sami Swoi i Obcy» of M. Maciorowski. In the article a space category is analysed in the fictionary reportage «Sami swoi i obcy» of M. Maciorowski, that retells the private stories about ukrainian-polish borderland during the World War II. Scientific novelty is in substantiation of space like an individual and collective memory on the material of reportages. Studies of the researches of XX–XXI century were theoretical framework for this article (primarily «The poetic of space» by G. Bachelard and «Present. Nation. Memory» by P. Nora).

Attention was focused to the formal aspects of realization the poetic of space, particularly to paratextual elements (titles and maps). It has been found that paratext is only an auxiliary element for creating the fictionary space in these stories, whereas except of loci in reportages socio-cultural factors are also important and they fill the space and form the person's identity (culture, language, surrounding).

At the focus of this research is analysis of characters' stories in their relationship with the borderland space. It has been found that leaving the comfort zone is the topic, that the author often emphasizes. In some stories this process was occurring quite fast, but in other – it was the traumatic experience, that affected the subsequent people's lives.

It was dealt with the surroundings and language in the context of the self-identity process. It was determined that characters perceived the new surroundings like alien and an unknown language like the language of the enemy. In this regard it has emerged a binary opposition in the perception of each other – own / alien.

Special attention is also paid to the train locus, that was a temporary shelter for people, but it also was the space with the specific challenges at the psychological level.

Key words: reportage, border, space, locus, surroundings, opposition of *own* / *alien*, memory, language

Шумська Інна Борисівна – аспірантка кафедри полоністики і перекладу Волинського національного університету імені Лесі Українки, Onyshchuk.Inna@vnu.edu.ua